

TURINYS

Ižanga	15
Akronimai ir santrumpos	19
Įvadas	23
I. TREČIASIS REICHAS, F. FRANCAS, FALANGA IR KARIUOMENĖ...	29
1. PASVARSTYMAI IR PRISIMINIMAI	29
2. FALANGA IR KARIUOMENĖ: BESIKAUPIANTI ĮTAMPA IR PROVOKIŠKOS NUOTAIKOS IKI 1941 M. GEGUŽĖS MĖN.	35
Falanga /36	
Kariuomenė /38	
3. VOKIETIJOS DIPLOMATAI ISPANIJOJE	42
Vokietijos diplomatinė atstovybė Ispanijoje /44	
Vokietijos diplomatinė veikla Ispanijoje /50	
4. VOKIETIJA IR ISPANIJA PASITINKA KARĄ	53
Operacija „Jūrų liūtas“ /53	
Operacija „Feliksas“ /55	
5. 1941 M. GEGUŽĖS KRIZĖ VOKIEČIŲ DIPLOMATŲ AKIMIS	62
Krizės pradžia /62	
Paskyrimai, atsistatydinimai ir pokyčiai /63	
Trečiasis F. Franco kabinetas /70	
Krizės rezultatai ir vertinimas /72	
6. GERARDO SALVADORO MERINO ATLEIDIMAS. 1941 M. GEGUŽĖS KRIZĖS EPILOGAS	75
Imituojamas vokiečių modelis /78	
Netikėti teisiniai veiksmai / 80	
II. MĖLYNOSIOS DIVIZIJOS SUKŪRIMAS	87
1. ĮSIVERŽIMAS Į SOVIETŲ SAJUNGĄ	87
2. MĖLYNOSIOS DIVIZIJOS SUKŪRIMAS	95
Penkios dienos idėjai išgryninti: 1941 m. birželio 22–26 d. /96	
3. SAVANORIŲ VERBAVIMAS	113
Verbavimo evoliucija ir jos sociopolitinis kontekstas	
1941 m. birželio 27 – liepos 2 d. /113	
Verbavimo rezultatai (susijęs palaikymas, abejonės ir trukdžiai) /124	

4. TARP ISPANIJOS IR VOKIETIJOS	131
Savanorių surinkimas Ispanijoje /131	
Parengiama laikina Mėlynosios divizijos struktūra /135	
Pirmieji Mėlynosios divizijos kontaktai Vokietijoje /136	
Gatvės ir diplomatai pirmosiomis 1941 m. liepos savaitėmis /138	
Kelionė į Bavariją /141	
III. MĒLYNOSIOS DIVIZIJOS KARINĖ KAMPANIJA	146
1. PRIEŠ PRASIDEDANT KOVAI (1941 M. LIEPOS–SPALIO MĒN.)	146
Karo eiga /146	
Mėlynoji divizija Grafenvėro karinėje stovykloje /151	
Penkiasdešimt trys dienos kelyje /163	
2. KAUTYNĖS	174
Karas nuo 1941 m. spalio mėn. /174	
Į mūšį: puolimas į rytus nuo Volchovo upės /191	
Įtvirtinimai Volchovo upės vakariniame krante /199	
Operacija „Plėšrūnas“ ir jos įtaka Mėlynajai divizijai /204	
Paskutiniai veiksmai Volchovo fronte /209	
Leningradas – naujasis Mėlynosios divizijos frontas /211	
Kautynės 1943 m. /215	
Paskutiniai šeši mėnesiai fronte /219	
Mėlynosios divizijos pamaina: Mėlynojo legiono gimimas /222	
Mėlynasis legionas /228	
Pogrindinis karas /236	
IV. MĒLYNOSIOS DIVIZIJOS UŽNUGARIS	241
1. PRIEŠ PRASIDEDANT KOVAI (1941 M. LIEPOS–SPALIO MĒN.)	241
Mėlynoji divizija Grafenvėro karinėje stovykloje /241	
Penkiasdešimt trys dienos kelyje /247	
2. KAUTYNĖS 1941 M.	256
3. KAUTYNĖS 1942 M.	264
Prašymas leisti Mėlynajai divizijai pailsėti ir atgauti jėgas /264	
Vokiečių pripažinimas ir <i>Blaue Division</i> pokyčiai /270	
Ramóno Serrano Suñerio politinės karjeros žlugimas /279	
A. Muñozo Grandeso pakeitimas /289	
4. KAUTYNĖS 1943 M.	300
5. MĒLYNOSIOS DIVIZIJOS GYVAVIMO PABAIGA	311
6. MĒLYNASIS LEGIONAS	323
Mėlynojo legiono gimimas /323	
Mėlynojo legiono kampanija /327	
Mėlynojo legiono perkėlimas į užnugarį ir repatriacija /332	
7. POGRINDINĖ KOVA	336

V. MĒLYNOSIOS DIVIZIJOS KAINA	342
1. KAINA ŽMONIŲ GYVYBĒMIS	342
Žuvusieji ir dingusieji be žinios /343	
Ligoniai, sužeistieji ir neįgalieji /346	
Dezertyrai ir sugrąžintieji dėl įtariamo nelojalumo /350	
Belaisviai /353	
Gyvenimas nelaisvėje /354	
Derybos dėl išlaisvinimo ir repatriacijos /359	
Išlaisvinimas ir sugrąžinimas /366	
Barselona /368	
Kai kurios belaisvių repatriacijos laivu <i>Semiramis</i> pasekmės /371	
Vėlesnės repatriacijos /374	
2. MĒLYNOSIOS DIVIZIJOS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS KAINA	376
Sveikatos priežiūros paslaugų teikimas karo metais (1941–1945) /376	
Ispanijos socialinės apsaugos pašalpos /378	
Vokietijos socialinės apsaugos pašalpos /381	
3. SOCIALINĖ APSAUGA PO KARO (1945–1995 m.)	385
Ispanijos socialinės apsaugos pašalpų tolesnis mokėjimas /385	
Vokietijos socialinės apsaugos pašalpų atnaujinimas /387	
4. MĒLYNOSIOS DIVIZIJOS EKONOMINĖ KAINA	392
Divizijos vyrų pajamos /392	
Mėlynosios divizijos kaina /395	
IŠVADOS	401
MĒLYNOSIOS DIVIZIJOS ISTORINĖ REIKŠMĖ	401
POLITINĖ REIKŠMĖ	402
Vidaus politika /402	
Užsienio politika /407	
Ekonominė reikšmė /412	
Karinė reikšmė /414	
Socialinė reikšmė /420	
Reikšmė žmonėms /424	
Nuorodos	427
Pirminiai šaltiniai	499
Paskelbta medžiaga	499
Nepaskelbta medžiaga	500
Liudijimai	502
Bibliografija	503

3. SAVANORIŲ VERBAVIMAS

1941 m. birželio 27 d. visa Ispanijos spauda didžiulėmis antraštėmis pranešė apie steigiamą Falangistų savanorių legioną, kuris kovos su Sovietų Sąjunga ir į kurį bus priimami ir kareiviai. Buvo paskelbtas ir J. de Arresės aplinkraštis. Kitą dieną Sausumos pajėgų ministerija išleido įsakymą konkrečiai dėl kariškių verbavimo, kuris Mėlynajai divizijai suteikė galutinį pavidalą. Vėliau paanalizuosime, kaip vyko verbavimas (šešias dienas), ir jį lydėjusį sociopolitinį kontekstą, taip pat pateiksime bendrą apžvalgą apie narystę, nenorą prisidėti prie divizijos kūrimo projekto ir įvairius jam kilusius trukdžius.

Verbavimo evoliucija ir jos sociopolitinis kontekstas 1941 m. birželio 27 – liepos 2 d.

Penktadienis, birželio 27 d.

Penktadienį, birželio 27 d., Vengrija paskelbė karą Sovietų Sąjungai – šią drastišką priemonę László Bardossy vyriausybė per visas šalies radijo programas teisingo argumentu, kad sovietai ne kartą bombardavo kai kuriuos miestus. Londone A. Edenas Švedijos ambasadoriui išreiškė pasidorygimą pastarojo vyriausybės sprendimu leisti Vokietijos pajėgoms kirsti teritoriją iki Rusijos fronto. Vašingtone S. Wellesas iš sovietų ambasadoriaus gavo oficialų pranešimą apie Rusijos užpuolimą ir garantavo jam pagalbą.⁸⁴

Berlynas paskelbė, kad vietinė populiacija šiltai pasitinka puolančius Vokietijos karius ir kad nuo birželio 25 d. iš Raudonosios armijos dezertyuoja ne rusų tautybės kareiviai, kurie, atsidūrę už vokiečių linijų, prašosi priimami į Vokietijos ginkluotąsias pajėgas. *Auswärtiges Amt* kategoriškai paneigė siūliusi Anglijai taiką ir pareiškė vertinanti Vengrijos paskelbtą karą kaip vis stiprėjančio „Europos fronto“ prieš „bendrą priešą“ ženklą. Šį frontą sudarė kariaujančios šalys (Vokietija, Suomija, Rumunija, Italija ir Slovakija), valstybės, pareiškusios norą dalyvauti konflikte (Ispanija, Nyderlandai, Norvegija ir Kroatija), ir šalys, kurios tiesiog išreiškė pritarimą (Portugalija, Prancūzija, Švedija ir Bulgarija). Štai tokiame kontekste Madridas ruošėsi sukurti Falangistų savanorių dalinį.⁸⁵

Penktadienio rytą prasidėjo falangistų verbavimas į Mėlynąją diviziją. Madride savanorių buvo tiek daug, kad šalia sukarintųjų būrių būstinės nusidriekė dvi ilgos eilės (daugiausia sudarytos iš studentų). Be falangistų, buvo ir kareivių;

vien Valjadolide užsirašė daugiau nei šimtas karininkų ir puskarininkų. Moterų skyrius pradėjo taip karštligiškai ruošti įrangą, kad Samoroje į darbą buvo įkinkyta apie 300 merginų.⁸⁶

E. von Stohreris pasikalbėjo su A. Muñozu-Grandesu, kuris papasakojo, kaip klostėsi Alchesiraso incidentas. Pulkininkas G. Krappė savo ruožtu susitiko su R. Serranu-Suñeriu ir C. Asensio. Ministras jį informavo, kad vyriausybė išsiųs apie 15 tūkst. vyrų kontingentą, kurio dydis atitinka Vokietijos kariuomenės diviziją, ir jai greičiausiai vadovaus A. Muñozas-Grandesas, turint galvoje jo ankstesnę patirtį Falangoje, tačiau paminėjo ir R. Garcíos Valiño pavardę. Su C. Asensio atašė aptarė, kaip bus keliamama į Vokietiją. Tuo metu Sausumos pajėgų ministerijoje E. Varela pareikalavo iš kiekvieno karinio rajono skubiai atsiųsti brigados generolų, štabų viršininkų, karininkų, puskarininkų ir specialistų pavardžių sąrašą. Taip pat paprašė parengti savanoriškų pajėgų personalo sąrašą, kuriame būtų nurodytos visos ideologinės ir fizinės charakteristikos, pirmenybę teikiant veteranams.⁸⁷

Nežinome, kaip pasielgė Ispanijos valdžia, sužinojusi, kad, atsakydami į Mėlynosios divizijos sukūrimą, ispanai išeiviai Jungtinėse Valstijose ir Meksikoje ketina suburti kelis savanorių batalionus, kurie vyktų padėti Sovietų Sąjungai. Atrodo, kad priimant tokį sprendimą buvo atsižvelgta į vyriausybės tremtyje pažadą juos pripažinti. Šiaip ar taip, Vokietijos šnipai iškart informavo Berlyną.⁸⁸

Tą popietę minios toliau traukė užsirašyti į Mėlynąją diviziją. Baigiantis diena Madride, regis, tarp savanorių vyravo darbininkų klasės atstovai, pasitaikė net šešiasdešimtmečių vyrų su negalia. Prieš pat vidurnaktį konsulas F. Burbachas pranešė ambasadai, kad dėl verbavimo Bilbao mieste „išsiskyrė nuomonės“: ten užsirašė vos 10 karininkų, 5 puskarininkiai ir 39 kareiviai, tad šis mažas skaičius kol kas nepateisino optimistinių praėjusių dienų lūkesčių.⁸⁹

Šeštadienis, birželio 28 d.

Šeštadienį, birželio 28 d., M. Penella de Silva aprašė vaizdus, kuriuos matė vokiečių kino kronikose, filmuotose Rusijos kampanijos pradžioje, teigdamas, kad „visa tai atrodė lyg Žemės gyventojų pultų ateivius iš kitos planetos“. Jis dar niekad nematęs tokio „nepaprasto reginio ar tokių menkai žmogiškų veidų, kaip kai kurių pasiduodančių, vienais apatiniais vilkinčių belaisvių“. Iš Romos Julio Morionesas pranešė apie dažnėjančius pranešimus Italijos spaudoje apie galimą Japonijos ir Jungtinių Valstijų įsitraukimą į konfliktą ir kad, jo supratimu, pagrindinis Ašies tikslas – per kuo trumpesnę laiką nugalėti Sovietų Sąjungą, kad Didžioji Britanija neturėtų laiko padidinti savo karinį potencialą.⁹⁰

Niujorke spauda paskelbė, kad karo sekretorius Henris L. Stimsonas paprašęs Kongresą priimti skubius teisės aktus, leidžiančius vyriausybei siųsti pajėgas į bet kurią pasaulio vietą; buvo tikimasi, kad F. D. Rooseveltas pritars šiam siūlymui. Vašingtone Sumneris Wellesas priėmė lordą Halifaxą, su kuriuo aptarė Vokietijos įsiveržimą.⁹¹

„Ispanų jaunimas plaukia prisijungti prie ekspedicijos, kurią partija siųs į frontą kovoti su sovietais.“ Tokiomis antraštėmis, išspausdintomis didžiulėmis raidėmis, spauda paskelbė apie verbavimo į Mėlynąją diviziją pradžią. Nuo pat šio ryto, anot laikraščių, savanoriai iš visų Ispanijos kampelių traukia į sukarintųjų dalinių būstines atlikti sveikatos patikros. Tuo metu Madride baigėsi verbavimo blankai. Baigiantis popietei, M. Mora Figueroa pareiškė, kad jau sunaudojo keturis kartus daugiau blankų, nei buvo prognozuota; vis dėlto užverbuotųjų skaičiumi visas provincijas aplenkė Kadisas. Mursijoje konservuotų daržovių darbininkų sąjunga atidėjo 50 tūkst. pesetų sumokėti už įrangą, kurios prireiks jų provincijos savanoriams. Šiek toliau į šiaurę, Alikantėje, įvyko falangistų demonstracija, kurioje (anot spaudos) dalyvavo apie 40 tūkst. žmonių.⁹²

Neskaitant didžiulio falangistų aktyvumo, birželio 28-oji išsiskyrė ir tuo, kad buvo pirmoji būtent kariškių verbavimo į diviziją diena. Tą pačią dieną kariuomenės centrinė vyriausioji vadovybė paskelbė „gaires“ visiems kariniams rajonams ir Marokui, kuriomis buvo oficialiai pradėtas verbavimas iš kariuomenės gretų ir nustatytas karių skaičius, atlyginimas bei įranga. Taigi, kalbant apie vyrų verbavimą ir organizavimą, buvo numatyta, kad:

1. Iš kariuomenės gretų bus imami visi karininkai, taip pat du trečdaliai puskarininkų ir visos specializuotosios pajėgos; mokėjimo padalinį sudarys išimtinai tik karininkai iš kvartirmeisterių skyriaus. Ten, kur įmanoma, sukarintųjų būrių vadai sudarys trečdalį puskarininkų ir visas nespécializuotąsias pajėgas; kitais atvejais reikiamus vyrus duos pati kariuomenė.
2. Geografinis verbavimo vienetas bus karinis rajonas.
3. Kiekvienos provincijos ekspedicinės pajėgos susirinks atitinkamos provincijos sostinėje ir iš ten po liepos 2 d. išvyks į naujus susirinkimo taškus.
4. Kandidatų profilis turi atitikti tris reikalavimus: ideologinė ištikimybė liepos 18 d. režimui, gera fizinė būklė ir gera išvaizda. („Visas atrinktas personalas turi pasižymėti tvirta sociopolitine reputacija, nes net ir vienas dezertyras gali sukelti blogiausių padarinių. Sprendžiant derėtų nepamiršti politinių jų biografijos faktų. Per atrankos procesą reikėtų atsižvelgti į jų fizinę būklę, išvaizdą bei gyvenimo būdą ir kaip jie įsivaizduoja atstovavimą Ispanijai.)
5. Sutarties galiojimo trukmė susijusi su karinės kampanijos trukme.

Kalbant apie atlyginimą, savanoriams mokės ir Vokietijos, ir Ispanijos kariuomenės. Vokietija mokės tiek pat, kiek savo kareiviams, atsižvelgdama į laipsnį, o Ispanija – skaičiuodama (didžiausią) užmokestį, kurį moka legionas. Karininkai gaus savo dabartinį tarnybinį atlyginimą, o kareiviai – tą sumą, kuri buvo mokama per pilietinį karą (7 pesetas ir 30 sentimų per dieną).

Galiausiai gairėse buvo nurodyta, kad:

1. Uniforma atitiks itališką modelį su atvartais ir keturiomis kišenėmis, norvegiškomis kelnėmis iš alyvuogių žalumo velveto, raudona berete, apsiaustu, auliniais batais, apatinių baltinių pamaina, vilnonėmis kojinėmis ir trimis nosinėmis.
2. Taip pat bus duodama batų pora, du rankšluosčiai, du mėlyni skiriamieji ženklai, kelionmaišis ir kuprinė, puodelis, šakutė, šaukštas, lėkštė, vandens butelis ir dirželis antklodei.
3. Vadai ir karininkai avės seviliškais auliniais batais, o puskarininkiai ir CASE personalas (puskarininkio laipsnį turintys vyrai, tarnaujantys pagalbinuose nekoviniuose kariuomenės padalinuose) – kariškais batais ir blauzdinėmis.⁹³

Teigta, kad entuziazmą, persmelkusį režimui lojalius sektorius dėl Mėlynosios divizijos steigimo, atsverė pirmoji neigiama jos pasekmė – paskelbta apie degalų ribojimą. Laikraščiai išspausdino visą Skystųjų degalų komisijos pranešimo tekstą, kad nuo liepos 1 d. visoje Ispanijoje didinami apribojimai, draudžiama naudoti galingesnius nei 18 AJ automobilius, o mažesnės galios transporto priemonės rugpjūtį degalų kvota nebus išduota. Transporto sektoriuje taksi automobiliams išskiriamų degalų kiekis bus sumažintas 50 proc., o sunkvežimiams – sprendžiama kiekvienu atskiru atveju; pramonės, žemės ūkio ir žuvininkystės sektoriuje degalų kiekis visais atvejais mažinamas 35 proc. Tarnybinis degalų suvartojimas taip pat ribojamas ir mažėja 50 proc. Galiausiai komisija paragino automobilių savininkus skubiai įsirengti dujų įrangą, nes ketina įvesti dar daugiau reikšmingų degalų suvartojimo apribojimų.⁹⁴

Tą šeštadienį Vokietijos ambasada gavo žinią, kad J. von Ribbentropas nusprendė liautis spausti Ispaniją įstoti į karą. Jis nusprendė, kad R. Serrano-Suñerio „kovinės dvasios“ negalima priimti rimtai, todėl geriau palaukti. Nepaisant to, pasiuntinybės darbo ritmas liko toks pat pašėlęs, koks buvo paskutines kelias dienas. Anksti ryte išsiųstoje telegramoje E. von Stohreris teigė, kad spauda didelėmis antraštėmis paskelbusi apie „įspūdingai sėkmingą“ verbavimą, nes jau užsirašę „daug tūkstančių“. Kitoje telegramoje jis pranešė, kad tiek kariškiai, tiek „tvirtų įsitikinimų falangistai“ visiškai pritaria A. Muñozo-Grandeso paskyrimui ekspedicinių pajėgų vadu. Taip pat atskleidė, kad prieš paskyrimą

A. Muñozas-Grandesas jam teigęs, esą mintis apie tokią galimybę suteikianti jam daug entuziazmo. Popietę jis pranešė apie augantį kariuomenės pasipriešinimą falangistų planams, argumentuodamas, kad jie rizikuoja sukelti Ispanijoje naują karą. Taip pat patvirtino, kad divizijos kūrėjas yra R. Serranas-Suñeris. Paskutinėje tądien ambasados išsiųstoje telegramoje (Liuftvafės vyriausiajai vadovybei) generolas E. Krahmeris prašė, grįsdamas milžinišku entuziazmu, kuri puolimas sužadinęs Ispanijos oro pajėgose, priimti visą naikintuvų eskadrilę – su sąlyga, kad pilotai jau bus skraidę naikintuvais *Messerschmitt 109*. Jei tai neįmanoma, Liuftvafė galėtų priimti vokiškai kalbančius karininkus (nors tokių buvo labai mažai).

Vėlai vakare (22.45 val.) iš Bilbao atėjo telegrama, kurioje pranešama, kad Biskajoje į diviziją jau užsirašė 19 karininkų, 8 puskarininkiai ir 180 civilių.⁹⁵

Samueliui Hoarui nerimą kėlė antisovietinė agitacija ir svarbiuose šalies sektoriuose vyraujančios provokiškos bei anglofobiškos nuotaikos. Kol kas jam trūko išsamesnės informacijos, kad galėtų nuodugniai įvertinti įvykius. Iš pradžių jis sumenkino „ypatingos“ kampanijos spaudoje svarbą, tačiau sutemus pranešė britų Užsienio reikalų ministerijai, kad ji pasiekusi didžiulį mastą, kuris atitinkąs partijos veiksmus verbuojant savanorius. Jo teigimu, į savanorius pasisiūlė ir J. de Arresė su M. Primu de Rivera (atrodo, ir J. Solchaga bei trys ar keturi kiti generolai). Baigdamas S. Hoaras pridūrė, kad siekiama suformuoti maždaug 20 tūkst. vyrų dydžio pirminį dalinį ir tam dedamos didžiulės pastangos, įskaitant verbavimą provincijose.⁹⁶

Sekmdienis, birželio 29 d.

Atėjo sekmdienis, birželio 29-oji. Vienuoliktajame OKW pranešime triumfojuojant pranešta, kad „pirmosios operacijos prieš Sovietų Sąjungą šio mėnesio 22–27 dienomis per trumpą laiką davė išpūdingų rezultatų, kurių detales sunku pateikti net vertinant labai apytiksliai“. Tiesą sakant, nuo 11 val. ryto iki 16 val. popiet vyriausioji vadovybė išleido 12 pranešimų, kuriuose buvo pateikta pirmųjų šešių karo dienų inventorizacija iš vokiečių pusės: sunaikinti 4 107 orlaiviai, perimti arba sunaikinti 2 233 tankai, perimta daugiau nei 600 artilerijos pabūklų ir paimta daugiau nei 40 tūkst. belaisvių, praradus tik 150 orlaivių – „nereikšmingas skaičius, palyginti su priešo nuostoliais“. Tačiau dažnai minint „didelį kiekybinį pranašumą“, pėstininkų „aršias kontratakas“, „nesuskaičiuojamą gausybę tankų“ ir „naujus milžiniškus tankus“, viešojo nuomonė pradėjo skambėti kiek nervingai ir visuomenė ėmė trokšti, kad konfliktas greičiau baigtųsi.⁹⁷

Tą pačią dieną Rumunijos vyriausioji vadovybė Bukarešte paskelbė pranešimą, kuriame nurodė, kad sunaikintų sovietų lėktuvų skaičius yra 1 130 – tik ketvirtadalis to, ką pranešė vokiečiai. Helsinkyje feldmaršalas C. G. E. Mannerheimas išleido kreipimąsi į savo karius, kuriame patvirtino, jog su Maskva pasirašyta taikos sutartis tėra paliaubos, kurioms atėjo galas – taip nutikę dėl rusų „išorinių siekių“ sunaikinti „namus“, „tikėjimą“ ir suomių tėvynę. „Dėl šios priežasties, – sakė jis, – prasidėjo šventasis karas: kryžiaus žygis, kuris užtikrins Suomijos ateitį.“ Vatikane Pijus XII, kalbėdamas Šv. Petro ir šv. Povilo šventės proga, šio konflikto konkrečiai nepaminėjo, tačiau pareiškė, kad „Dievas kurį laiką leidžia vykti žmonių nedorybėms, bet blogis negali ilgai triumfuoti“, ir kalbėjo apie pasaulio kenčiančiuosius.⁹⁸

Tą sekmadienį Ispanijoje pirmųjų dviejų dienų verbavimo rezultatai tarp režimo šalininkų pažadino visuotinį optimizmą, ypač Madride. Ten laikraščio *Arriba* vedamajame buvo rašoma, kad, be jokios abejonės, užsirašantys savanoriai peržengė „užsidegimo ribą ir ėmė jausti beveik perdėtą ekstazę“. Verbavimo kontorose jau užsirašė apie 70 proc. SEU narių, tad falangistams nebeliko jokių abejonų, kad kampanija bus sėkminga.⁹⁹

Pirmadienis, birželio 30 d.

Pirmadienį, birželio 30-ąją, įvyko įspūdingas Vokietijos ir sovietų dalinių susidūrimas ore, per kurį pašauta 216 sovietų naikintuvų ir bombonešių, dar 64 – sunaikinti ant žemės; šioje naikinančioje kovoje išsiskyrė 110 pulkininko leitenanto Wernerio Mölderso eskadrilių pergalių, pasiektų danguje virš Baltarusijos, į rytus nuo Minsko. Tuo metu Pietų fronte, kur pasipriešinimas buvo didesnis, sausumos pajėgos okupavo Lembergą, o Berlynas paskelbė, kad ukrainiečiai džiaugsmingai pasitiko jų karius, padėjo remontuoti kelius bei tankus ir suteikė informacijos.¹⁰⁰

Viši vyriausybė nutraukė diplomatinį ryšius su Maskva, grįsdama tai neva destabilizuojama jų diplomatinių „agentų“ veikla – tai F. Darlanas asmeniškai perdavė ambasadoriui. Tuo pat buvo uždaryti konsulatai, o sovietų diplomatai tą patį vakarą išvyko specialiu traukiniu. Tačiau iš ambasadoriaus J. F. de Lequericos ataskaitos, atsiųstos Vokietijos ambasadai Madride, tapo aišku, kad, prasidėjus karo veiksams prieš Sovietų Sąjungą, daugeliui prabudo viltis dėl „pasipriešinimo“, kurio atveju Vokietija pralaimėtų.¹⁰¹

Tuo metu Stokholmas paskelbė, kad Maskvoje „karštligiškai“ vyksta anglosaksų ir sovietų derybos dėl numatomos britų karinės ir ekonominės pagalbos: karinė misija susitiko su Raudonosios armijos vyriausiuoju vadu ir gynybos viceministru

G. Žukovu, o ekonominė misija – su komisaru užsienio prekybai. Ankara pranešė, kad derybose dalyvavo JAV karo atašė, kuris pareiškęs, kad F. D. Rooseveltas dės „visas įmanomas pastangas“ lėktuvų tiekimui užtikrinti – tiesa, jau atsirado pirmų nesutarimų dėl pagalbos pobūdžio.¹⁰²

Berlyne *Auswärtiges Amt* buvo priversta atsakinėti į gausybę iš užsienio gautų prašymų dalyvauti kare su Maskva, todėl šiam tikslui buvo įsteigta aštuonių asmenų komisija, kuriai pirmininkavo ambasadorius K. Ritteris. Be ambasadoriaus, komisiją sudarė įgaliotieji pasiuntiniai Ernstas Eisenlohras ir Hansas Frohweinas, pasiuntinybės patarėjas Hansas Kramarzas iš *Auswärtiges Amt*, pulkininkas Rudolfas ir karinis jūrų kapitonas Leopoldas Bürkneris iš *Vermachto*, šturmbanfiureris (bataliono vadas) Franzas Riedwegas iš SS, štabo viršininkas Georgas Leibbrandtas iš partijos ir už vidaus reikalus Kopenhagoje atsakingas asmuo – brigadefiureris (brigados generolas) Paulis Kansteinas. Kalbėdami apie Ispaniją jie teigė, kad organizuojamas „didelis savanorių dalinys, steigiamas vyriausybės, taip pat Ispanijos kariuomenės ir Falangos“, kuris bus integruotas į tris *Vermachto* dalis – sausumos, jūrų ir oro pajėgas. Buvo sutarta, tęsė jie, kad savanoriai atvyks į Vokietiją vadovaujami vieno štabo ir tik tuo atveju, jei trintis tarp kariuomenės ir falangistų taptų nebeįveikiama, būtų suformuotas antras dalinys vien iš falangistų. Jei taip įvyktų, baigė jie, turi būti pranešama E. von Stohrerui, kad, suderinus su karo atašė, pagal poreikį būtų vykdomos atitinkamos derybos.¹⁰³

Tą pirmadienį Madridas, suderinęs su Berlynu ir Roma, pripažino Wango Jingwei vadovaujamą antikomunistinį Nandzingo režimą. Visoje Ispanijoje tęsėsi verbavimas, o Almerijos provincijos vadovas skyrė specialią radijo laidą falangistų rekrūtams, kurie kai kuriuose miestuose po jos išėjo į gatves ir skandavo šūkius. Meridoje įvyko atitinkama antisovietinė demonstracija.¹⁰⁴

Vokiečių veikla Madride liko tokia pat intensyvi kaip ir ankstesnėmis dienomis, o didžiausias dėmesys buvo skiriamas R. Serranui-Suñeriui ir A. Muñozui-Grandesui. Dėl šios priežasties su generolu, kuris, kaip buvo kalbama, anksčiau buvo susikivirčijęs su užsienio reikalų ministru dėl atleidimo iš generalinio sekretoriaus pareigų, susisiekė šnipų skyriaus narys. E. von Stohreris savo ruožtu susitiko su atsipalaidavusiu R. Serranu-Suñeriu, kuris neslėpė džiaugsmo, kad Sąjungininkai paskelbė greitai atšauksiantys benzino embargą. Pokalbis sukosi apie neseniai vykusį britų ambasadoriaus ir F. Franco susitikimą, kuriame dalyvavo ir ministras. R. Serranas-Suñeris pareiškė, kad nors S. Hoaras teigė suprantąs sprendimą siųsti savanorius į Rusiją ir išreiškė norą atnaujinti benzino tiekimą, jis tai padaręs norėdamas nutiesti kelią A. Weddelliui, kuris nuo ginčo pradžios negalėjo susitikti su F. Francu.¹⁰⁵

Beveik vidurnaktį konsulas F. Burbachas atsiuntė E. von Stohreriui telegramą, kad savanorių į Mėlynąją diviziją skaičius Biskajoje jau pasiekė 300 ir „raudonieji bei separatistai“ sabotuoja verbavimą – jų požiūris labai skiriasi nuo dvasininkų, kurie ir dabar rodo palankumą Vokietijai.¹⁰⁶

Prieš kelias valandas aukštas oro pajėgų karininkas perdavė Didžiosios Britanijos ambasadoje dirbančiam oro pajėgų atašė, kad savanoriais pasisiūlė 85 proc. Ispanijos pilotų ir oro stebėtojų (apie 2,1 tūkst. vyrų), iš jų du šimtai norėjo kovoti Liuftvafėje ir turėjo netrukus išvykti. Kiti vyks į Rusiją kaip nepriklausomai kovojančios ispanų ekspedicinės oro pajėgos su vadovybe. S. Hoaras apie tai informavo Londoną, prašydamas elgtis kuo diskretiškiau, kad nesukompromituotų informatoriaus.¹⁰⁷

Antradienis, liepos 1 d.

Liepos 1-osios rytą armijų grupė „Šiaurė“ užėmė Rygą, ir Berlynas šį faktą pasauliui paskelbė neeiliniu OKW pranešimu. Tuo metu Stokholmas pranešė, kad Lenkijos Balstogės regione 30 divizijų, kurias sudarė 300–450 tūkst. vyrų, buvo apsuptos armijų grupės „Centras“.¹⁰⁸

Londonas paskelbė, kad per Maskvos radiją buvo transliuojamas pranešimas apie steigiamą valstybės gynimo komitetą, kuriame centralizuojamos visos valdžios galios. Komiteto pirmininkas esąs J. Stalinas, o nariai – K. Vorosiļovas (gynybos liaudies komisaras), G. Malenkovas (prezidiumo narys) ir L. Berija (vidaus reikalų liaudies komisaras). Jungtinės Karalystės sostinė taip pat pranešė, kad tą rytą Maskvoje nuskambėjo pirmasis perspėjimas apie oro antskrydį. Tuo metu Sovietų Sąjungos ambasadorius Vašingtone išsiuntė krūvą prašymų Sumneriui Wellesui.¹⁰⁹

Neužimtoje Prancūzijos dalyje policija sulaukė visus vyresnius nei 16 m. Rusijos piliečius (apie 250 žmonių), ketindama juos „išsamiai apklausti“. Paryžiuje neuždrausta spauda išreiškė džiaugsmą dėl nutrūkusių diplomatinių santykių su Maskva ir net *L'Ouvre* iškėlė klausimą, kodėl Viši tiek delsė priimti šį sprendimą.¹¹⁰

Tuo metu Nandzingo vyriausybę pripažino Kroatija, Slovakija ir Vengrija, Madridas paviėšino savo pripažinimą. Anot spaudos, ši vyriausybė siekia išplėsti savo valdžią visoje Kinijoje, įskaitant teritorijas, kurias valdo Chiangas Kai-shek, ir sovietinėje Mongolijoje – taip Maskvai būtų sukurtas antras, destabilizuojantis frontas. Tądien Madride Ispanijos ir Vokietijos asociacijos organizacinis komitetas paskelbė savo pirmosios direkcijos sudėtį: ją sudarė J. Moscardas (pirmininkas), A. Tovasas, Juanas Beneytas, Pilar Primo de Rivera ir Aunjono markizas.¹¹¹

Prasidėjo ketvirtoji, priešpaskutinė, Mėlynosios divizijos savanorių verbavimo diena. Orensėje užsirašiusiųjų skaičius viršijo net optimistiškiausius skaičiavimus (daugelis savanorių buvo ne falangistai), o krautuvininkai ir fiziniai asmenys paaukojo drabužių. Segovijoje taip pat vyravo entuziastingos nuotaikos, pradėta gauti aukų. Anduchare (Chaene) falangistų verbavimo kontorose apsilankė ir kariškiai. Bet E. Varela nesiruošė leisti spaudai mėgautis šiomis aplinkybėmis. Remdamasis prielaida, kad reikia kuo labiau sumenkinti FET-JONS vaidmenį, jis išsiuntė generalinėms kapitonijoms griežtus nurodymus, uždraudamas įrašyti žmones į nesukarintas organizacijas (suprask, falangistus). Be to, kaip E. von Stohrerui pranešė H. Stahmeris, F. Franco aplinkos kariškiai baiminosi, kad pasinaudojęs Mėlynosios divizijos suformavimu R. Serranas-Suñeris atsikratys kai kurių falangistų, o tai (jų nuomone) suteiktų svorio daugeliui jo politinių siekių. Toliau šiaurėje kelionės į Burgosą laukė apie 250 savanorių iš Bilbao.¹¹²

Trečiadienis, liepos 2 d.

Trečiadienį, liepos 2-ąją, turėjo būti uždarytas Balstogės „katilas“. Anot vokiečių šaltinių, jame buvo 100 tūkst. belaisvių, 400 tankų ir 300 artilerijos pabūklų, vadinasi, kautynių pusiausvyra buvo palankesnė jiems. Berlyne paskelbtame OKW pranešime buvo teigiama, kad „katilo“ uždarymo mūšis „turįs didžiulę istorinę reikšmę“, o rusų nuostolius nuo konflikto pradžios, jų vertinimu, sudarantys 4 725 lėktuvai, 5 774 tankai, 1 330 artilerijos pabūklų, keturi šarvuotieji traukiniai ir „milžiniškas skaičius“ kulkosvaidžių bei šautuvų. Kalbant apie žmogiškuosius išteklius, paimta daugiau nei 160 tūkst. belaisvių.¹¹³

Pasaulio akyse sovietų padėtis ėmė atrodyti beviltiška. Helsinkis pranešė, esą Maskvos radijas paskelbęs apie priimtą potvarkį, pagal kurį visi vyrai nuo 16 iki 60 metų ir moterys nuo 18 iki 50 metų bus mokomi pasyvios priešlėktuvinės gynybos. Romoje *Corriere della Sera* paskelbė, kad vokiečių motorizuotosios voros jau yra mažiau nei 400 km atstumu nuo Maskvos, o Kremlius rengiasi evakuoti miestą. Ankara patvirtino žinią apie pasirengimus, paskelbdama, kad Ukrainos vyriausybė persikėlė iš Kijevo į Charkovą. Tokijuje susirinko imperatoriškoji taryba, siekdama išnagrinėti naująją karo padėtį, ir paskelbė, kad Japonija apsiribos „ypač atidžiu įvykių raidos stebėjimu“ ir toliau „padvigubins pasiruošimą“, kad galėtų garantuoti „savo pačios saugumą“.¹¹⁴

Tuo metu Ispanijoje prasidėjo paskutinė verbavimo į diviziją diena. Tą trečiadienį Madride verbavimo kontoros karštligiškai dirbo visą dieną ir, nepaisant to, kad numatytas laikas užsirašyti baigėsi 22 val., likus valandai vis dar buvo matyti

ilgos eilės. Bilbao mieste verbavimas, atrodo, turėjo būti baigtas antradienį, tačiau buvo pratęstas iki kitos dienos vakaro, atsižvelgus į „reikšmingą“ savanorių skaičių. Kordoboje dauguma užsirašiusiųjų buvo veteranai, tačiau netrūko ir nepilnamečių, gavusių tėvų leidimą.¹¹⁵

Šiame kontekste R. Serranas-Suñeris pasisiūlė *Deutsche Allgemeine Zeitung*, tuo metu itin svarbaus laikraščio, korespondentui Madride duoti išsamų, apgalvotą interviu apie verbavimą, žinodamas, kad Berlyne, Londone ir, labai tikėtina, Madride valdžios atstovai jį skaitys per didinamąjį stiklą. (Kitą dieną interviu perspausdino – daugiausia pirmajame puslapyje – visa nacionalinė spauda.) Šis interviu ne mažiau svarbus ir šiandien, nes leidžia pamatyti Mėlynosios divizijos sukūrimo motyvaciją.

Kaip galima spręsti iš R. Serrano-Suñerio žodžių, jis jau suvokė, kiek divizijos sukūrimas lems jo ir FET-JONS politinę trajektoriją ateityje. Visų pirma jis pareiškė, kad prasidėjęs Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karas jokiaje kitoje Europos valstybėje nepadarė tokio įspūdžio kaip Ispanijoje. To įrodymas – „spontaniškos“ demonstracijos ir tūkstančiai savanorių, pasisiūliusių į Mėlynąją diviziją. Vokietijos puolimas atvėrė naują Ispanijos užsienio politikos etapą, tęsė jis, taigi tą akimirką, kai divizija stos į kovą, Ispanija turėtų „visiškai pakeisti savo požiūrį į šiuo metu vykstantį karą“. Paskui jis atsakė į penkis konkrečius klausimus: kokia šalies pozicija Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karo atžvilgiu, kokių atgarsių jis turės jos užsienio politikoje, taip pat Vokietijos ir Ispanijos santykiuose, koks bus jo poveikis „naujajai tvarkai“ Europoje ir galiausiai kokia yra Ispanijos „ideologinė ir praktinė misija“ karo atžvilgiu.

Kalbėdamas apie Vokietijos ir Sovietų Sąjungos kovą, ministras pareiškė, kad Ispanija užėmė vienintelę tokiomis aplinkybėmis įmanomą – „moralinio karo“ draugiškos Vokietijos pusėje prieš „nekenčiamiausią ispanų priešą“ – poziciją. Jis aptarė priežastis: sovietinę komunistinę veiklą per pilietinį karą, Vokietijos suteiktą pagalbą, karo pobūdį, kuris esąs „europietiškos tvarkos kryžiaus žygis prieš Azijos barbariškumą“, ir norą atgauti ispanų vaikus, kuriuos „pavogė“ Maskva (vaikus, kuriuos Respublika išvežė nuo 1937 m., siekdama apsaugoti juos nuo pavojaus ir kančių, vadinamus „karo vaikais“). Kalbėdamas apie užsienio politiką, jis pareiškė, kad iki šiol ji esanti „visiškai aiškiai apibrėžta“ ir jai pritariantys beveik visi ispanai. Paklaustas apie Ispanijos ir Vokietijos santykius, R. Serranas-Suñeris teigė, kad konfliktas pažadino „vis didėjančią simpatiją didingai vokiečių tautai, jos nenugalimai kariuomenei ir puikiam fiureriui“; šiuo atveju divizija padėsianti „iš naujo“ sustiprinti draugystę tarp abiejų tautų ir jiems kelią rodančių judėjimų – falangizmo ir nacizmo. Dėl „naujosios tvarkos“ jis pareiškė, kad pergalė prieš

Sovietų Sąjungą yra būtina sąlyga šiai tvarkai stiprinti ir planuoti ateityje. Po jos Europa galėsianti nebijoti Šiaurės Amerikos ekonominių blokadų, o pasaulis taps taikesnis, nes Vašingtonas praras norą kariauti, o Londonas įsitikins, kad būtina pasiekti tarpusavio supratimą su Vokietija. Į paskutinį klausimą jis atsakė argumentu, kad „ideologinė ir praktinė“ Ispanijos misija konflikto akivaizdoje esanti tokia pati kaip ir per pilietinį karą: prisidėti prie „krikščionybės“ pergalės prieš komunizmą, prie „dvasios“ triumfo prieš neracionalumą ir prie „tikrosios socialinės ir žmogiškosios revoliucijos“, kuri Vakaruose užbaigs klasių kovą.¹¹⁶

E. Heberleinas iš Vokietijos ambasados išsiuntė (21.30 val.) interviu santrauką *Auswärtiges Amt* atstovui spaudai ir pridūrė, kad R. Serrano-Suñerio pareiškimai rodo, kokį atgarsį Vokietijos ir Sovietų Sąjungos konfliktas turėjo Ispanijoje. Kas, tiesą pasakius, šiuo klausimu galėtų liudyti geriau už jį, „raudonųjų kalėjimų“ auką, teigė diplomatas. Baigdamas jis pridūrė, kad bet kuriuo atveju labiausiai dominantys minėtų pareiškimų elementai yra patvirtinimas dėl Ispanijos dalyvavimo konflikte ir galimi jo atgarsiai kovoje su demokratijomis.¹¹⁷

Kol visa tai vyko Ispanijoje, remdamiesi iš Madrido gaunamomis telegramomis įvairūs Užsienio reikalų ministerijos Londone analitikai vertino padėtį, kuri susidarė Ispanijoje paskelbus žinią apie į Rusijos frontą siunčiamą Mėlynąją diviziją. Pirmasis iš jų, Williamsas, laikėsi nuomonės, kad pastebimai išaugs vokiečių įtaka ne tik vykstantiems kovoti (būsimiems Vokietijos ideologijos skleidėjams), bet ir visai populiacijai. Iš kitos pusės, turint galvoje spontanišką iniciatyvos pobūdį, gal būtų patogiau priimti ją „supratingai“ ar net „palankiai“, nes tokiu būdu būtų galima susitelkti į būsimą neigiamą reakciją, kurią tai neabejotinai išprovokuos tarp vokiečių. Robertsas savo ruožtu atkreipė dėmesį, kad, į frontą išsiuntus savanorius pilotus ir padėjėjus, Ispanijos oro pajėgumai sumažės 15 proc. – tai esąs akivaizdus įrodymas, kad ispanai nebeturi jokių planų priešintis vokiečių invazijai. Be to, pridūrė jis, divizija supratimą ir palankumą gali žadinti tik tol, kol padės vokiečiams pulti ir įtvirtinti Vokietijos skelbiamą „naująją tvarką“. Galiausiai Marksas pareiškė manęs, kad prieš darant galutinę išvadą protingiau būtų palaukti paskutinio žodžio iš Madrido. Jis atkreipė dėmesį, kad nėra nė menkiausios abejonės, jog Ispanijoje kils papildomų sunkumų ir tuo atveju, jei į Rusiją išvyks daug pilotų, „jie iš naujo išgyvens pilietinio karo aistras“. Dar du šiam požiūriui pritariantys pareigūnai tvirtino, kad savanorių siuntimas Didžiajai Britanijai reikštų naują problemą. Gavęs ataskaitas, A. Edenas buvo nusiteikęs palaukti; be abejo, dalinio suformavimą teks vertinti kaip „papildomą komplikaciją“, apsunkinančią dvišalius santykius, tačiau egzistavo galimybė, kad galiausiai tai ir liks tik planas.¹¹⁸

Savanorių išlydėjimas Madrido geležinkelio stotyje.

Vokietijon į mokymus atvykusio ispanų savanorių bataliono vėliavnešys. Nuotrauka iš vokiečių kariuomenės žurnalo „Signal“.

Ispanų savanoriai mokymų stovykloje Grafenvère (Vokietija).

*Vokiečių ir ispanų artilerijos karininkų pokalbis.
Ispanai vis dar vilki savo kariuomenės uniformas.*

Vienas iš Mėlynosios divizijos antsiuvų variantų. Toks ispanų nacionalinių spalvų derinys su kryžiumi, strėlėmis ir svastika nešiotas ant dešinės rankovės virš alkūnės.

Ispanų savanoriai studijuoja vokiečių kalbos žodynelį. Kalbos pagrindų reikėjo norint suprasti vokiškas komandas, nors didžioji dalis Mėlynosios divizijos puskarininkių ir karininkų buvo ispanų tautybės.

Plakatas, kviečiantis ispanų savanorius į Mėlynąją diviziją.

*Ispanų generolas Agustinas
Muñozas-Grandesas kartu su
kariais duoda priesaiką Ver-
machto artilerijos generolui
Friedrichui von
Cochenhausenui.
1941 m. liepos 31 d.*

*Generolas A. Muñozas-Grandesas –
Mėlynosios divizijos vadas,
1951–1957 m. tapęs Ispanijos
karo ministru.*

*Ispanų savanorių
priesaikos ceremonijoje
išsirikiavę vėliavnešiai.
1941 m. liepos 31 d.*

Vokiškomis uniformomis vilkintys ispanų pėstininkai žygiuoja į rytus. 1941 m.

Raiti ispanų kariai Gardino gatvėse. 1941 m.

Valtyse forsuojant upę. Priekyje – ispanų savanoris su vokišku kulkosvaidžiu MG 34.